

ΤΟ ΒΗΜΑ – Ο Χίτλερ και η φιλοσοφική θεώρηση του Κακού

Posted on March 30, 2016

Αν έκανε κάποιος μια δημοσκόπηση με ερώτημα: «*ποιο, κατά τη γνώμη σας, ήταν το πιο κακό πρόσωπο του εικοστού αιώνα;*», το αποτέλεσμα θα ήταν μάλλον προβλέψιμο: «*ο Άντολφ Χίτλερ*»! Κι αν ήθελε κανείς να αιτιολογήσει την απάντησή του, θα αναφερόταν στον πιο αιματηρό πόλεμο της Ιστορίας, στην απάνθρωπη σκληρότητα των Ες-Ες και στο Άουσβιτς.

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι ο Χίτλερ έχει ταυτιστεί στις συνειδήσεις μας με την ίδια την έννοια του Κακού. Θα λέγαμε, αποτελεί μια πρωταρχική ενσάρκωση της έννοιας αυτής, της προσδίδει μορφή και ονοματεπώνυμο. Το «γιατί», όμως, που ερμηνεύει αυτή την ταύτιση απαιτεί βαθύτερες θεωρήσεις και σίγουρα δεν εξαντλείται στην «απλή» καταμέτρηση ιστορικών εγκλημάτων.

Πράγματι, ο Χίτλερ δεν ήταν ο μοναδικός μεγάλος εγκληματίας του εικοστού αιώνα. Τον συναγωνίστηκε επάξια ο σύγχρονός του **Γιόζεφ Στάλιν**. Το «ποιος ήταν ο πιο κακός» από τους δύο, ανέλαβε να το διερευνήσει ένας σημαίνων Αμερικανός ιστορικός. Ο **Timothy D. Snyder** (γεν. 1969) είναι Καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Yale, ειδικός στην Ιστορία της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και σε θέματα που αφορούν το Ολοκαύτωμα. Η καλή γνώση έντεκα(!) ευρωπαϊκών γλωσσών τού επέτρεψε να μελετήσει πρωτότυπες αρχειακές πηγές που βρίσκονταν σε χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, οι οποίες (πηγές) άρχισαν να διατίθενται ανοιχτά τη δεκαετία του 1990, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Στις πληροφορίες που συνέλεξε βασίστηκε το πιο φημισμένο σύγγραμά του, “*Bloodlands*” [1].

Μια σύνοψη της έρευνάς του βρήκαμε στο ενδιαφέρον άρθρο του: “*Hitler vs. Stalin: Who was worse?*” [2]. Βλέπουμε εκεί την ανατροπή δύο ευρύτατα διαδεδομένων μύθων:

1. Ο μύθος του «λιγότερο κακού» Στάλιν σε σύγκριση με τον Χίτλερ που διέπραξε εγκλήματα φυλετικού ρατσισμού. Ο Snyder επισημαίνει ότι μεγάλο μέρος από τα εγκλήματα του Στάλιν στόχευαν σε εκκαθαρίσεις άμαχου πληθυσμού βάσει εθνικών ή εθνοτικών κριτηρίων.

2. Ο μύθος του «λιγότερο φονικού» Χίτλερ, αφού ο Στάλιν, σύμφωνα με καθιερωμένες λαϊκές δοξασίες, δολοφόνησε «πάνω από είκοσι εκατομμύρια». Με την απόκτηση πρόσβασης σε πρώην σοβιετικά αρχεία, κατέστη δυνατό να καταμετρηθούν με σχετική ακρίβεια τα θύματα της εθνικής/εθνοτικής πολιτικής του Στάλιν. Η έρευνα του Snyder έδειξε ξεκάθαρα ότι ο αριθμός τους είναι σαφώς μικρότερος από αυτόν των ανάλογων εγκλημάτων του Χίτλερ και, σε κάθε περίπτωση, απέχει πολύ από εκείνον που δημιούργησε η λαϊκή φαντασία (καθώς και η ψυχροπολεμική αμερικανική προπαγάνδα).

Και όμως... Ακόμα και στα χρόνια της μετα-σταλινικής υπερβολής, η μορφή του Χίτλερ δέσποζε ως η απόλυτη ενσάρκωση του Κακού. Αναζητώντας κάποια εξήγηση στο φαινόμενο, καταλήγουμε στο επικό σύγγραμμα *“Explaining Hitler”* [3,4] του Αμερικανού δημοσιογράφου, λογοτέχνη και ιστορικού **Ron Rosenbaum** (γεν. 1946). Εκεί, ο συγγραφέας αναζητά τα αληθινά κίνητρα του Χίτλερ πίσω από το μαζικό έγκλημα του Ολοκαυτώματος. Ή, για να είμαστε ακριβέστεροι, επιχειρεί μια κριτική εξέταση των ερμηνειών που έχουν δοθεί πάνω σ’ αυτό το ζήτημα. Το τελικό συμπέρασμα είναι μάλλον μελαγχολικό: Ακόμα κι αν υποθεθεί ότι ο Χίτλερ είναι *εν δυνάμει* εξηγήσιμος, η ευκαιρία να τον εξηγήσουμε έχει πια οριστικά χαθεί!

Στο βιβλίο του Rosenbaum, εν τούτοις, βρίσκει κανείς και μερικές πολύ αξιοπρόσεκτες φιλοσοφικές τοποθετήσεις πάνω στον χαρακτήρα του Χίτλερ και τη σχέση του με την ιδέα του Κακού. Μία από αυτές ανήκει στον Εβραίο φιλόσοφο και θεολόγο **Emil Fackenheim** (1916–2003). Σύμφωνα με αυτόν, ο Χίτλερ αντιπροσωπεύει ένα «θεμελιώδες Κακό», μια «έκρηξη δαιμονισμού στην Ιστορία», που τον τοποθετεί πέρα ακόμα και από το τελευταίο άκρο στο συνεχές της ανθρώπινης φύσης.

Κατά τον Fackenheim, ο Χίτλερ δεν είναι απλά ένας «πολύ, πολύ, πολύ κακός άνθρωπος», με τη συνήθη έννοια της ανθρώπινης κακίας, αλλά κάτι τελείως διαφορετικό και έξω από τα ανθρώπινα μέτρα, που το νόημά του δεν πρέπει να αναζητήσουμε στην Ψυχολογία αλλά στη Θεολογία (αφού η εξήγησή του, αν υπάρχει, μπορεί να είναι γνωστή μόνο στον Θεό). Υπάρχει, έτσι, ένας ριζικός διαχωρισμός ανάμεσα στην ανθρώπινη φύση και στη φύση του Χίτλερ, ανάμεσα στο συνηθισμένο Κακό και στο ακραίο Κακό που αυτός αντιπροσωπεύει. Αυτό οδηγεί στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού της ίδιας της φύσης του Κακού, έτσι ώστε να περιλάβει τη μορφή του Κακού που επέφερε το καθεστώς του Χίτλερ.

Ποια είναι, όμως, η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στο «συνηθισμένο Κακό» και στο «Κακό του Χίτλερ»; Αν θέλαμε να δώσουμε μία εξήγηση (ενδεχομένως όχι τη μοναδική που υφίσταται) θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η διαφορά ανάμεσα στο Κακό που διαπράττει κάποιος που διατηρεί τη συναίσθηση της ανθρώπινης φύσης του, και στο Κακό που διαπράττει κάποιος άλλος που έχει απολέσει αυτή τη συναίσθηση και λειτουργεί ως οιονεί υποκατάστατο του ίδιου του Θεού!

Την ιδέα του Θεού την αντιλαμβανόμαστε εδώ ως μία Αρχή η οποία μπορεί να καθορίζει και να εκκινεί νόμους αιτιότητας, χωρίς η ίδια η Αρχή να υπόκειται σε αυτούς (κάτι ανάλογο με το αριστοτελικό *μη-κινούμενο που κινεί*). Η ανθρώπινη ύπαρξη, αντίθετα, υπόκειται στους αιτιατικούς νόμους που διέπουν τη Φύση, αφού αποτελεί μέρος της Φύσης και βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από τις διεργασίες που συντελούνται μέσα σε αυτή. Έτσι, η ανθρώπινη *αυτοσυντήρηση* υπακούει στην αιτιότητα και είναι δυνατό να καθοδηγεί την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, από φιλοσοφική άποψη, παρουσιάζει η περίπτωση όπου ο άνθρωπος αποκτά κάποια μορφή εξουσία που του δίνει τη δυνατότητα να αποφασίζει για τη ζωή ή το θάνατο του συνανθρώπου του. Ο στρατιώτης, για παράδειγμα, έχει *a priori* ένα τέτοιο είδος εξουσίας πάνω στον αντίπαλο στρατιώτη στη διάρκεια της μάχης, η οποία (εξουσία) σχετίζεται με το δικαίωμα στην αυτοσυντήρηση και την υποχρέωση υπεράσπισης της πατρίδας. Επίσης, η Πολιτεία είναι δυνατό, αν έτσι ορίζουν οι νόμοι της, να στέλνει στο απόσπασμα ή στην ηλεκτρική καρέκλα έναν κατά συρροή δολοφόνο ώστε να απαλλάξει την κοινωνία από ένα άτομο που την απειλεί και να αποθαρρύνει άλλους να το μιμηθούν.

Αλλά, ακόμα και ο Στάλιν, που έκανε εξίσου φριχτά μαζικά εγκλήματα με αυτά του Χίτλερ (λιμοί, εκτελέσεις, δολοφονίες) [1,2] τα διέπραξε μέσα σε μια – απάνθρωπη μεν, κτηνώδη ίσως, αλλά σε κάθε περίπτωση υπαρκτή – λογική «αυτοσυντήρησης» του καθεστώτος του.

Αντίθετα, στον ακραίο, δολοφονικό ρατσισμό του Χίτλερ, ο άνθρωπος (ο Χίτλερ ή οι Ναζί, γενικότερα) αναλαμβάνει να παίξει τον ίδιο το ρόλο του Θεού. Δεν περιορίζεται στην εξόντωση εκείνων που *αντικειμενικά* απειλούν την αυτοσυντήρηση τη δική του και του έθνους του, αλλά αποφασίζει αυθαίρετα να εξοντώσει και όσους εκείνος κρίνει ότι δεν θα έπρεπε να υφίστανται ως είδος επί Γης. Κριτήριο που μόνο σε έναν Θεό αναλογεί!

Το επιχείρημα περί δήθεν ύπαρξης και κάποιων «αυτοσυντηρητικών» ελατηρίων στα εγκλήματα του Χίτλερ, είναι επεικώς αφελές. Έστω κι αν δεχθούμε, π.χ., ότι ένας πάμπλουτος Γερμανο-εβραίος τραπεζίτης θα ήταν δυνατό (στο μυαλό του Χίτλερ) να αποτελεί ένα είδος «απειλής» για το ναζιστικό καθεστώς, πώς θα μπορούσε να απειλήσει την πανίσχυρη Γερμανία ένας φτωχός Εβραίος χωρικός κάπου στα βάθη της Τσεχίας, της Πολωνίας ή της Ουκρανίας;

Ο Χίτλερ, λοιπόν, επιφύλαξε για τον εαυτό του τον ρόλο ενός «θεού-τιμωρού» που μπορούσε να επιβάλλει την ποινή του θανάτου με κριτήρια αυθαίρετα, που δεν σχετιζόνταν με μια αληθινή ανάγκη κοινωνικής ή εθνικής αυτοσυντήρησης αλλά αντανάκλασαν μια βαθιά πεποίθηση ότι ο Κόσμος δεν είχε εξαρχής σχεδιαστεί «σωστά». Έτσι, ένα υποσύνολο του ανθρώπινου είδους που δεν θα έπρεπε καν να είχε υπάρξει, όφειλε να αφανιστεί.

Ο Χίτλερ αυτο-χρίστηκε, θα λέγαμε, νέος «θεός» που βάλθηκε να τιμωρήσει τον Θεό των ανθρώπων για τα «λάθη» της Δημιουργίας! Δεν θα μπορούσε να δώσει κάποιος τελειότερο ορισμό του Κακού...

Τούτων λεχθέντων, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε την ιστορική συν-ευθύνη των ίδιων των Γερμανών, απαλλάσσοντάς τους έτσι από τις ενοχές για το Ολοκαύτωμα και τα άλλα ναζιστικά εγκλήματα. Ένας επίγειος «θεός», για να κυριαρχήσει και να επιβάλει τις θελήσεις του, έχει ανάγκη από πιστούς που τον *αποθεώνουν* και, κυρίως, τον *υπακούουν*. Και αυτά τα

προσέφερε γενναιόδωρα ο γερμανικός λαός στον Χίτλερ! Όμως, αυτό το ζήτημα απαιτεί ιδιαίτερη ανάλυση, στοιχεία της οποίας είχαμε παρουσιάσει σε παλαιότερο άρθρο [5].

Αναφορές:

[1] Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin* (Basic Books, 2010).

[2] Timothy Snyder, *Hitler vs. Stalin: Who was worse?* (The New York Review of Books, <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2011/jan/27/hitler-vs-stalin-who-was-worse/>).

[3] Ron Rosenbaum, *Explaining Hitler: The Search for the Origins of his Evil* (New York: Random House, 1998).

[4] Ελληνική Έκδοση: *Ερμηνεύοντας τον Χίτλερ* (Εκδόσεις Κέδρος, 2001).

[5] Κ. Παπαχρήστου, *Το Πείραμα του Stanford και οι δαίμονες του Goldhagen* (<http://www.tovima.gr/opinions/useropinions/article/?aid=681064>).

[ΤΟ ΒΗΜΑ](#)